

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 911.33.452631

Машіка Г.В.

доктор географічних наук, доцент,
завідувач кафедри туризму і географії,
Мукачівський державний університет

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проведено аналіз екологічних проблем туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області та подано підходи до визначення термінів «потенціал» та «туристично-рекреаційний потенціал» у розумінні різних дослідників, які займалися вивченням цього питання. Схематично побудовано компоненти, які формують туристично-рекреаційний потенціал, зокрема це природно-екологічні, культурно-історичні, соціально-демографічні, політичні, фінансово-економічні, адміністративно-управлінські умови, трудові ресурси, туристична інфраструктура, транспортна доступність та здатність до впровадження інноваційних технологій. На конкретних прикладах описано екологічні проблеми, які є характерними для Закарпатської області. Сконцентровано увагу на тому, що під впливом антропогенного чинника відбуваються зміни оточуючого навколишнього природного середовища, які спрямовані проти самої людини. Для наглядного показу позиціонування Закарпатської області на туристичному ринку проведено її SWOT-аналіз.

Ключові слова: екологічні проблеми, потенціал, туристично-рекреаційний потенціал, екологічний туризм, SWOT-аналіз.

АНАЛІЗ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ
ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

Машіка А.В.

В статье проведен анализ экологических проблем туристско-рекреационного потенциала Закарпатской области и поданы подходы к определению терминов «потенциал» и «туристско-рекреационный потенциал» в понимании различных исследователей, занимавшихся изучением данного вопроса. Схематически построены компоненты, которые формируют туристско-рекреационный потенциал, в частности это естественно-экологические, культурно-исторические, социально-демографические, политические, финансово-экономические, административно-управленческие условия, трудовые ресурсы, туристическая инфраструктура, транспортная доступность и способность к внедрению инновационных технологий. На конкретных при-мерах описаны экологические проблемы, которые характерны для Закар-патской области. Сконцентрировано внимание на том, что под влиянием антропогенного фактора происходят изменения окружающей среды, направленные против самого человека. Для наглядного показа позиционирования Закарпатской области на туристическом рынке про-веден ее SWOT-анализ.

Ключевые слова: экологические проблемы, потенциал, туристско-рекреационный потенциал, экологический туризм, SWOT-анализ.

ANALYSIS OF ECOLOGICAL PROBLEMS
OF TOURIST AND RECREATION POTENTIAL OF THE TRANSCARPATHIAN REGION

Mashika Hanna

The article analyzes the ecological problems of the Transcarpathian region and their impact on the tourist and recreational potential. The article considers the interpretation of the terms "potential" and "tourist and recreational potential" by scientists. The scientific and practical content of the ecological factor of the region is considered, which should we consider as the basic determinant of the formation of the tourist and recreational potential of the region. It was established that along with the environmental factor, the nature-ecological, cultural-historical, socio-demographic, political, financial and economic, administrative and managerial conditions, labor resources, tourist infrastructure, transport accessibility and the ability to the introduction of innovative technologies, i.e. it is formed through the using of all available resources. It is stated that the Transcarpathian region has a rather favorable geographic position both in Ukraine and in the center of Europe and possesses a diversity of natural resources and conditions. The problems of the forest complex, we believe, are primarily due to the influence of extensive development in the forest industry in last years, especially the discrepancy between the existing rules of cutting down and their methods in the mountainous conditions of the Carpathians. The description of ecological tourism as a priority trend in this situation is carried out, since nature is here, a basic condition for recreation and the rest is only

a consumer of the benefits provided by nature, that is, the subject is passively responsive to it. In many countries, ecological tourism becomes a satellite and an integral part of all types of tourism, integrates them into a common process, and because of its maximum accessible (visual) educational and educational potential is perhaps the only regulatory and formative behavior of the lever of managing urbanization processes, rational use of nature, and nature protection. ASWOT analysis of the Transcarpathian region was also conducted, which gives an opportunity to outline the strengths and weaknesses, opportunities and prospects of any territory (area, region, country), and on the basis of this analysis it was concluded that the Transcarpathian region is a unique geographical area, so borders the four European countries, which in turn promotes cross-border cooperation, foreign flows, has a rich diversity of natural resources and a sufficient number of historical and cultural heritage.

Keywords: ecological problems, potential, tourism and recreation potential, ecological tourism, analysis SWOT.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, яке позиціонує себе з інтенсивним інформаційним розвитком, дедалі актуальним постає питання про екологічний стан території, на якій ми живемо, та екології у цілому, адже екологічна проблема є однією з глобальних проблем людства. Людські потреби є безмежними, проте ресурси – обмеженими. Закарпатська область, маючи потужний ресурсно-туристично-рекреаційний потенціал, також стикається із цією проблемою, оскільки екологічний стан є одним із домінуючих під час вибору майбутнього місця відпочинку. Така ситуація потребує аналізу наявних екологічних проблем як загрози туристично-рекреаційному потенціалу Закарпатської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням екологічних аспектів та їх взаємозв'язку з туристично-рекреаційним потенціалом присвячено праці таких учених, як: В. Ніколайчук, О. Пригара, М. Герасимчук, М. Долішній, О. Шаблій, Я. Живицький, Б. Губський, Л. Лазебник, Н. Шкіря, В. Шиманська, М. Чумаченко та ін. Особливостям і перспективам розвитку туризму та рекреації в Закарпатській області присвячено публікації Н. Габчак, І. Січка, О. Марченко, О. Молнар, І. Волошин, К. Ненько та Р. Щурокова.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення характерних для Закарпатської області екологічних проблем туристично-рекреаційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання зв'язку екології й туризму дедалі частіше піднімається науковцями даних сфер і з кожним роком стає все більш значимим. Ні для кого не секрет, що туристична галузь є так званою «галуззю без труб», а також наявність того факту, що туризм є надійним і стабільним джерелом валютних надходжень. Ось чому провідні туристичні країни світу (або їхні регіони) велику увагу приділяють саме екологічній політиці тих територій, де туризм розвивається найдинамічніше або розглядається як пріоритетний та перспективний напрям. Тому перш ніж переходити до аналізу екологічних проблем Закарпатської області, на нашу думку, доцільно спочатку дати визначення таких понять, як «потенціал» та «туристично-рекреаційний потенціал». Слід наголосити, що у зв'язку з інтенсивним розвитком туристичної сфери відбувається формування, уточнення та вдосконалення понятійного апарату, який стосується туристично-рекреаційної діяльності.

В етимологічному словнику російської мови зазначається походження слова «потенційний» як запозиченого у XIX ст. з французької, де *potentiel* (у перекладі з латинської *potentialis*, похідного від *potens*) – «спроможний», буквально «спроможний бути» [1, с. 134]. Це поняття також трактують як «приховані можливості», які в господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю. В Академічному тлумачному слов-

нику української мови під потенціалом розуміється сукупність усіх наявних засобів, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, сфері; запас чого-небудь, резерв; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [2, с. 402].

У суспільствознавстві потенціал виступає як джерело, можливість, за-соби, запаси, які можуть бути використані для вирішення будь-якого завдання, досягнення певної мети, можливості окремої особи, суспільства, держави в будь-якій сфері. Багатогранність поняття «потенціал» пояснюється різноманіттям об'єктів, до яких воно застосовується. Головне, що об'єднує різні потенціали, – майже всі вони містять певний набір можливостей або рис у тій сфері, де застосовується той чи інший термін. Варто відзначити, що в більшості визначень вказується, що вся сукупність наявних можливостей спрямована на досягнення певних цілей. Отже, визначення «потенціал» означає наявність у будь-кого/будь-чого прихованих можливостей або спроможність діяти та розвиватися у певних сферах.

У туристичній літературі часто можна зустріти ототожнення понять «потенціал» та «ресурси». Відмінністю між термінами «ресурси» і «потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал є невіддільним від суб'єктів діяльності. Існує думка, що «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства у цілому до ефективного використання наявних коштів або ресурсів. Загалом дослідниками пропонується підтримувати той підхід, який розмежовує поняття «туристично-рекреаційні ресурси» і «туристично-рекреаційний потенціал», та розглядати їх із позиції можливостей і здібностей суб'єктів туристичної діяльності й використовувати ресурси як потенціал. Отже, слід наголосити, що кожен регіон на основі аналізу туристично-рекреаційних ресурсів формує туристично-рекреаційний потенціал, еквівалентний можливостям суб'єктів туристичної діяльності використовувати туристично-рекреаційні ресурси регіону. Своєю чергою, туристично-рекреаційний потенціал сприяє підвищенню привабливості території для туристів, а туристичні регіони робить перспективними [3, с. 9–10].

Знову ж таки поняття «туристично-рекреаційний потенціал» досліджується багатьма авторами, і кожен дає тлумачення цього терміна згідно із власними переконаннями. Наведемо найпоширеніші з них.

Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їхніх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності [4, с. 395]. Туристично-рекреаційний потенціал території (регіону, області) формують ті ресурси, які

використовуються в буденності, та ті, які із соціально-економічних причин недоступні, але апіорі можуть бути використані за певних умов. Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які є нерозривними та взаємодоповнюють одне одного: рекреаційний потенціал як природна компонента, тобто здатність території позитивно впливати на фізичний, психічний та психологічний стан людини під час відпочинку; туристичний потенціал, який включає культурно-історичну спадщину як антропогенний складник, а також ландшафтні комплекси, де і проводиться туристична діяльність, локалізовані окремі природні чи антропогенні туристичні об'єкти, які відвідуються туристами, серед них – музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли, спосіб життя. [5, с. 53]. Туристично-рекреаційний потенціал – досить громіздке поняття, яке містить численні детермінанти, що визначають туристично-рекреаційну привабливість певного регіону (рис. 1).

Даний малюнок наглядно демонструє і показує нам те, що визначальним туристично-рекреаційного потенціалу є саме екологічний аспект (перший блок), тому саме на ньому й сконцентровано увагу.

Локація Закарпатської області займає південний захід України. Даний чинник визначає її унікальність з-поміж інших областей України, оскільки вона одночасно межує з чотирма європейськими країнами: Словаччиною, Польщею, Угорщиною та Румунією та такими областями України, як Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька. Разом ці чотири області утворюють Карпатський регіон. Близько 80% території – гориста місцевість. Більшість населення проживає в низинній та передгірській частинах області, саме там зосереджено найбільші населені пункти

Перше в місце в структурі природних ресурсів займає ліс, для якого відведено близько 57% усієї території. Потрібно сказати, що ліси Закарпаття для області відіграють не лише економічну (як основа лісового сектору), а й екологічну («легені життя») та соціокультурну роль для населення. Розвитку туристично-рекреаційної діяльності сприяє саме лісистість території. Така територія характеризується великим лікувальним ефектом лісу. Наприклад, прогулянки на екологічно чистому повітрі по так званих «теринкурових» стежках роблять оздоровчий та лікувальний вплив на організм людини.

Територія області переплетена густою мережею звивистих рік, більшість з яких належить до басейну однієї з найбільших приток Дунаю – річки Тиса, яка є основною водною артерією області і бере свій початок у високогірній частині Карпат. Загалом тут протікає 9 426 річок загальною довжиною 19 723 км. Сумарна довжина 155-ти річок, кожна з яких довша за 10 км, становить 3,43 тис. км. З них річки Тиса, Боржава, Латориця та Уж мають довжину понад 100 км кожна [6, с. 16].

Край також славиться багатим різноманіттям мінеральних вод, які є базою для стаціонарного лікування, оздоровлення та профілактики. За якістю та кількістю мінеральних вод Закарпаття займає лідируюче місце в Україні. Детальніше про забезпече-

ність області (по районах) об'єктами природно-заповідного фонду показано в табл. 1.

Проте у будь-якої медалі є два боки. Не винятком є й Закарпатська область, де також спостерігаються екологічні проблеми, які потребують нашого розгляду. Передусім слід сказати, що область характеризується високим рівнем небезпеки прояву таких небезпечних геологічних процесів, як зсуви, селі, ерозія, – 61% від загальної площі області, а також підвищена сейсмічність, карст та інші, які є характерними для гірських територій. Використання надр зі значними обсягами вилучення корисних копалин і гірських порід та їх наступна переробка також накладають свій негативний відбиток на навколишнє середовище. Основними негативними чинниками змін стану довкілля в районах розробок корисних копалин є:

1. зміна природного рельєфу на техногенний;
2. утворення відвалів гірських порід;
3. погіршення природного захисту підземних вод від забруднення внаслідок розроблення поверхневих захисних шарів порід;
4. порушення природного режиму поверхневих та підземних вод, яке може призвести до зменшення їхніх запасів;
5. активізація екзогенних геологічних процесів, зокрема зсувів та ерозії.

Але не лише видобуток корисних копалин впливає на це. Така вже людська натура: людина не знає меж і хоче забрати від природи більше, часто експансивними методами. Відбувається незаконна вирубка лісів, до речі, саме коріння дерев утримують ґрунт від зсувів. Ще одним справжнім лихом для ґрунтів є сільське господарство, а Закарпаття належить саме до таких областей, де сільське населення переважає над міським. Внесення надмірної кількості пестицидів призводить до зниження їхньої родючості. Середньозважений показник вмісту гумусу за останні роки зменшився на 0,14%, і спостерігається тенденція до збільшення площі земель із кислими ґрунтами та підвищення їх кислотності. Дане явище свідчить про консервативність способів ведення сільського господарства, започаткованих ще в радянський період та відсутність агро-екологічної політики й відповідних змін в аграрному секторі, враховуючи потреби в охороні гірських екосистем та ландшафтів та менш сприятливі умови для розвитку сільського господарства в гірських районах.

Рис. 1. Детермінанти туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Джерело: власна розробка

Таблиця 1. Складники структурних елементів екологічної мережі в розрізі одиниць адміністративно-територіального устрою регіону

Одиниці адміністративно-територіального устрою	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екологічної мережі, тис. га	Складові елементи екологічної мережі, тис. га					
			Об'єкти ПЗФ	Водно-болотні угіддя	Ліси та інші лісо-вкриті площі	Рекреаційні території	Відкриті землі з незначним рослинним покривом	Пасовища, сіножаті
Берегівський	65,4	21,5	-	2,1	9,3	0,1	0,4	9,2
Великобerezнянський	81,0	73,9	14,9	0,7	42,9	0,1	1,9	13,3
Виноградівський	69,7	27,3	-	2,8	12,1	-	1,7	10,6
Воловецький	54,4	46,3	-	0,3	36,4	0,2	0,4	9,0
Іршавський	94,5	71,4	-	1,1	53,7	-	0,4	16,2
Міжгірський	116,6	106,3	32,9	0,6	44,9	-	2,5	25,4
Мукачівський	99,8	52,6	-	2,7	33,7	-	0,4	15,5
Перечинський	63,1	55,8	-	0,4	44,5	-	0,4	10,5
Рахівський	189,2	184,1	21,3	1,2	125,9	-	2,2	33,4
Свалявський	67,3	61,8	-	0,5	52,3	0,1	0,3	8,5
Тячівський	181,8	162,2	10,4	1,9	110,5	0,1	2,9	36,4
Ужгородський	87,0	44,9	-	1,6	25,1	0,1	0,3	16,9
Хустський	99,7	75,8	0,3	2,3	52,4	-	1,1	19,4
Всього	1275,3	984,5	79,8	18,4	644,1	0,7	14,9	224,3

Джерело: складено на основі статистичних даних

Вода – унікальний природний ресурс, без якого неможливе існування всього живого. Проте після повеней на берегах річок залишається купа сміття, викинутого людиною просто у воду. Але не лише сміттям забруднюються річки краю. Основними джерелами забруднення поверхневих та підземних вод у Закарпатті є: промисловість, населені пункти і транспортні шляхи, інтенсивне сільське господарство – рільництво та тваринництво, залізничні полотна й автомагістралі, які в області практично всюди прокладені паралельно до основних водотоків: Тиси, Латориці, Ужа.

Останнім часом спостерігається зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел. Це пояснюється зменшенням обсягів перекачки газу компресорними станціями, а також невеликою кількістю технологічно-профілактичних ремонтів. Натомість невпинно зростають викиди від автомобільного транспорту, що пов'язано зі зростанням імпорту користованих автомобілів іноземного виробництва, а також збільшенням транзитного автопотоку. Найвище забруднення атмосферного повітря в області стаціонарними джерелами спостерігаються у Воловецькому, Свалявському, Ужгородському та Хустському районах. Серед населених пунктів області щодо забруднення атмосферного повітря перші місця посідають Ужгород і Мукачеве. Основним джерелом забруднення атмосфери тут є автотранспорт.

В області є низка техногенно-небезпечних об'єктів, які у разі аварій можуть суттєво вплинути на екологічну ситуацію і призвести до негативного впливу на здоров'я населення. Перелік видів діяльності таких об'єктів щорічно переглядається в районних комісіях із надзвичайних ситуацій та погоджується з управлінням із надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення облдержадміністрації. До таких належать: ВАТ «Свалявський лісо-хімкомбінат» – ТОВ «Грифсканд-Свалява», системи магістральних трубопроводів нафтопроводу «Дружба»; продуктопровод ДП «Прикарпат-

Західтранс», який належить АТ «Транснафтопродукт» (Росія); етиленопровод виробничого об'єднання «Оріана»; газопроводи «Братерство», «Союз», «Прогрес», «Уренгой – Помари – Ужгород». Зберігається ризик виникнення аварій у разі перевезення небезпечних вантажів на залізничних коліях, значна частина яких пролягає у гірській місцевості. Основні екологічні проблеми, які існують в області на даний момент:

- відсутність системи та інфраструктури збору та сортування твердих побутових відходів;
- забруднення поверхневих водоем та підземного водоносного горизонту недостатньо очищеними та неочищеними стоками;
- екологічно небезпечне зберігання невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (ХЗЗР) та їх подальша утилізація;
- збільшення негативного впливу на довкілля об'єктів виробничого призначення, а саме: золотодобувного підприємства ТОВ «Закарпатполіметали» (с. Мужієво Берегівського району);
- території колишнього ЗАТ «Великобичківський лісохімкомбінат»;
- недостатня забезпеченість природозберігаючими засобами та технологіями для транспортування деревини в гірських умовах – повітряно-трельовальними установками та механізмами;
- відсутність інфраструктури в частині будівництва лісовозних доріг відповідно до передбачених обсягів програми «Ліси України» [7, с. 104].

Отже, на основі вищесказаного можна сказати, що екологічний стан будь-якої території впливає на всі інші аспекти буденного життя. Ефективним вирішенням проблеми «навколишнє середовище – туризм» є розвиток і підтримка екологічного туризму, який здатен сьогодні забезпечити реальну підтримку охороні природи та підвищити значимість тих природних ділянок, які повинні зберігатися в незміненому вигляді. Екологічно орієнтовані напрями туризму передбачають вико-

Таблиця 2. SWOT-аналіз Закарпатської області

<p>Сильні сторони (S)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вигідне геополітичне розташування, автомобільні, залізничні та повітряні сполучні шляхи міжнародного значення. • Розвиток транскордонного співробітництва. • Природні (насамперед лісові та водні), екологічно-рекреаційні та людські ресурси. • Глибокі історичні трудові традиції господарювання, розвитку народних промислів. • Висока ділова активність населення. • Розвинена торговельна інфраструктура. • Інвестиційна привабливість регіону. • Етнічна, культурна та мовна самобутність національних меншин, їх гармонійне співіснування в межах регіону. 	<p>Слабкі сторони (W)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Нерозвиненість соціальної та виробничої інфраструктури, низький рівень розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури у сільській місцевості • Застаріла матеріально-технічна база виробництва. • Низька інноваційна активність підприємств, низький рівень науково-виробничої інтеграції. • Низька якість сервісу туристичної інфраструктури. • Порухення екологічної рівноваги. • Неєфективність роботи державних контролюючих органів.
<p>Можливості (O)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Залучення європейських структурних фондів, участь у грантових програмах. • Гармонізація українського законодавства з європейським. • Організація транскордонних природоохоронних територій. • Можливість навчання, стажування, набуття досвіду роботи за кордоном. • Налагодження співпраці з науковими установами сусідніх держав. • Участь у міжрегіональних та міжнародних ярмарках, бізнес-зустрічах, виставках. 	<p>Загрози (T)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вищий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном. • Відтік іноземних інвестицій з області. • Безповоротна міграція в інші регіони та країни. • Висока конкурентність європейських ринків, складність виходу на них. • Зниження зовнішнього попиту на туристичну продукцію області. • Перерозподіл туристичних потоків області в інші західні регіони та країни ЄС.

Джерело: складено на основі аналітичних даних

ристання екологічних видів транспорту, впровадження екологічних технологій для найбільш поширених видів туризму області, підвищення екологічної свідомості туристів та місцевого населення. Екологічний туризм володіє величезним рекреаційними, екологічно-освітніми, пізнавальними та виховними можливостями, формує суспільну думку щодо охорони та раціонального використання природних ресурсів, важливості захисту навколишнього природного середовища [8, с. 7].

Для усвідомлення туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області з урахуванням екологічної ситуації, на нашу думку, доцільно провести SWOT-аналіз (табл. 2).

У зв'язку із цим Комісія з надзвичайних ситуацій облдержадміністрації щорічно розглядає стан функціонування об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, з внесенням конкретних пропозицій і розробленням першочергових заходів безпеки щодо їхньої діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ми провели аналіз екологічних проблем туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області і дослідили їхній вплив на конкретних прикладах. Стан оточуючого навколишнього середовища безпосередньо впливає на життєдіяльність людини та її гармонічне співіснування

з природою. Але тут відбувається зворотний ефект: часто сама людина своїми необдуманими діями завдає непоправного удару екології. У ході дослідження нами було виявлено і підкріплено аргументами наявність того факту, що стан екологічної ситуації є домінантною компонентою, якою користується турист під час вибору майбутнього місця відпочинку. Деякі туристи-аматори займаються пошуком таких територій, де практично не ступала людська нога або території, які демонструють недоторканість природи чи мінімальний вплив людини на неї. На підставі цього можемо стверджувати, що екологія і туризм нерозривно пов'язані в контексті збалансованого розвитку, оскільки вони мають велике значення стосовно ефективного і раціонального використання туристично-ресурсного потенціалу та оптимального вирішення екологічних проблем регіонального розвитку – саме ці дві риси переслідує стратегія екологічного розвитку будь-якої території. Ці дві риси знайшли б свою реалізацію шляхом розвитку екологічного туризму, що дасть змогу зберегти унікальну красу природних територій, зменшити антропогенний тиск на природне середовище, збільшити у підростаючого покоління обсяг знань про природу і досвід спілкування з нею, поліпшити добробут місцевого населення.

1. Фасмер М. Етимологічний словник російської мови ; за ред. проф. Б.А. Ларіна. Москва : Вікторія Плюс, 2008. 432 с.

2. Словник української мови : в 11 т. Т. 7, с. 402.

3. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону / С.С. Галасюк та ін. ; за заг. ред. проф. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

4. Шабаліна Н.В., Власов В.С. Еволюція уявлень про туристично-рекреаційний потенціал як основу формування і розвитку туристично-рекреаційних систем. Туризм і рекреація: фундаментальні та прикладні дослідження : зб. праць міжн. наук. конф. Харків, 2008. 399 с.

5. Дутчак С.В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 128 с.

6. Екологічний паспорт Закарпатської області за 2018 рік / Закарпатська обласна державна адміністрація. Ужгород, 2018. 196 с.

7. Доповідь про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2017 рік / Закарпатська обласна державна адміністрація, департамент екології та природних ресурсів. Ужгород, 2018. 179 с.

8. Пригара О. Екологічні проблеми туризму та їх вирішення : монографія. Ужгород, 2014. С. 5.